

## VEČNO ŽIVLJENJE

»Moja eshata so že prav blizu ...«

(K še neobjavljenemu delu rajnega msgr. dr. J. Ukmarja, častnega doktorja ljubljanske teološke fakultete, v spomin njegove smrti).

Dne 2. novembra 1971 je v Trstu umrl prelat dr. Jakob Ukmar, ki mu je naša teološka fakulteta ob praznovanju svoje petdesetletnice 29. jan. 1970 podelila častni doktorat.<sup>1</sup> Njegov celotni prispevek k teologiji bo kdaj pozneje treba prikazati kaj bolj izčrpno. Za zdaj naj bodo omenjene le nekatere zanimivosti glede njegovega zadnjega obširnega teološkega spisa, ki še čaka na objavo, zares zaslužen in zaželeno.

### I.

Skoraj natančno mesec dni pred svojo smrtjo mi je – seveda čisto nepričakovano, saj ga osebno niti enkrat nisem videl – poslal pismo, v katerem med drugim pravi:

»Prilagam temu pismu kazalo vsebine mojega pravkar dokončanega spisa, ki čaka natis in bi imel naslov: ‚Nauk o poslednjih rečeh ali eshatologija‘. ... Prav Vi ste tisti dogmatik, ki so mu dali v pregled rokopis moje mariologije. – Za zdaj Vas samo prosim, da pregledate kazalo in poveste svoje splošno mnenje. Gotovo ste že prepričani, da je ta odsek dogmatike teološko še premalo izdelan, kar je navsezadnje vsaj deloma umevno. V nekaterih poglavjih orjem ledino. Tu pa tam sem se oddaljil od tradicionalne linije, ker se mi zdi stvar še v svobodni teološki diskusiji. Sem pa vsak čas pripravljen pokoriti se cerkvenemu magisteriju. – Za zdaj torej prosim, preglejte priloženo kazalo in povejte svoje mnenje, če pomeni ta spis kak napredek v teološki vedi in če je vreden, da

se izda. Si affirmative, Vam bom, na željo, ne po pošti, ampak po zanesljivi osebi poslal rokopis, najprej prvi, potem še drugi del. – Sem že prileten mož (čez 93) in so moja eshata že prav blizu. Zato bi rad podvzival to zadevo, preden me Bog pokliče. – Želim Vam in fakulteti obilo blagoslova ter ostajam z bratskim pozdravom

Trst, Via Servola 40

vdani Jak. Ukmar«

30. 9. 1971

Na to pismo sem (če se ne motim, že na dan prejema) odgovoril, da bom delo kljub drugim poslom rad pregledal, in to čimprej. Izrazil sem le pomislek o enem: zdelo se mi je iz poslanega kazala, da je postavljena v dvom večnost pogubljenja, česar ne odobravam. Obenem pa sem pristavil, da nekateri teologi in pridigarji res vse preveč »vedo« o peklju in njegovih kaznih ter vse to opisujejo v tako groznih potezah, da lahko o Bogu dobimo sliko, kakršna se gotovo ne sklada s Svetim pismom; ni čudno, če sem pred kratkim iz ust zelo vernega izobraženca lahko slišal pripombo o takšnih opisih: »To je šele velik smrtni greh, Boga prikazovati na tako strašen način!« Res bi morali tudi pogubljenje, večnost pekla, prikazovati tako, da bi se videlo: Tudi tukaj Bog ne preneha biti Ljubezen sama; in ravno zato je pekel večni, ker se človek zakrknje v svojem odklanjanju ljubezni, Bog pa noče kršiti njegove svobodne volje in ljubeče prenaša njegovo upornost. (Navajam po spominu.)

V pismu z dne 7. 10. 1971 je msgr. Ukmar sporočil, da je odgovora bil zelo vesel, in je pristavil: »Glede časnosti pekla sva oba iste misli, le iz kazala je to premalo razvidno. – Rokopis je sedaj pri slavistu v jezikovni korekturi. Ko ga dobim nazaj, Vam pošljem prvi del po zanesljivi osebi. Ko bo ta pregledan, potem še drugi del.«

Čez dobra dva tedna je Ukmarjeva gospodinja, že starejša oseba, prinesla oba dela obljubljenega rokopisa skupaj s spremnim pismom z dne 24. 10., v katerem msgr. Ukmar pravi: »Pošiljam Vam rokopis eshatologije in prosim, da ga, per summa capita, pregledate ter mi sporočite svoje mnenje. Kjer ne gre za definirane verske resnice, je pač dana teologom svobodna diskusija. Zato tudi ne bom prosil svojega ordinarija »nihil obstat«. – Goriška Mohorjeva je načelno pripravljena knjigo izdati, hoče pa prej videti rokopis. Seveda nas

skrbi račun v tiskarni, ki bo večji ko za mariologijo ... Ko bo rokopis v glavnem pregledan, prosim par vrstic ...«

Obljubil sem mu v pismu, da bom v 14 dneh rokopis pregledal in dal svoje pripombe, kolikor bo treba. Tedaj lahko pride kdo po rokopis. – A medtem je avtor umrl. Pri padcu se je nekaj poškodoval in je moral v posteljo, dobil pljučnico in ji podlegel.

## II.

In zdaj k splošni označitvi Ukmarjeve Eshatologije!

»Nauk o poslednjih rečeh ali eshatologija« obsega v rokopisu 618 str., razen tega še 3 str. »Uvodnih besed« in 12 str. kazala. V tisku bo delo pač še nekoliko obširnejše kakor Mariologija istega avtorja.<sup>2</sup> Razdeljeno je na dva dela. Precej obširnejši prvi del obravnava »individualno eshatologijo« (do str. 384), drugi del pa »splošno eshatologijo«.

V Uvodnih besedah je svoje delo označil avtor sam:

»S tem spisom nudim nauk o poslednjih rečeh ali eshatologijo, ki skuša biti na ravni sedanje teološke znanosti. Kolikor mi je znano, Slovenci nimamo v našem bogoslovnem slovstvu nobenega tovrstnega spisa. Leta 1951 je tedanji profesor dr. J. Fabijan spisal neko eshatologijo, pa menda samo za ožji krog svojih slušateljev, ker so spis izdelali in razmnožili bogoslovci sami.<sup>3</sup>

V teh zadnjih dvajsetih letih se je tu pri nas bogoslovna znanost pridno gojila in moremo beležiti marsikak resničen napredek. Le v eshatologiji se opaža nekak zastoj, ne le pri nas, ampak tudi pri drugih narodih. Umevno, ker teolog operira v glavnem na podlagi virov razodetja, a ti viri so prav v eshatologiji večinoma težko umljivi. Mnogo tega je dano v podobah, iz katerih je treba z resnim študijem izluščiti zadevni verski nauk. Takega študija nas čaka še mnogo.«

Nato avtor omenja, kako je vzrok za neka nesporazumljenja v eshatologiji bila geocentrična podoba o svetu, a danes nam dajejo »naravoslovne vede čisto drugačen vpogled v božje stvarstvo in še posebej v eshatološke tekste. V tej eshatologiji sem te znanosti rad upošteval. Pri vsem tem le zelo nepopolno spoznavamo in nepo-

polno prerokujemo (1 Kor 13, 9). Onstransko posmrtno življenje, kje in kako se izživlja, je in ostane temna skrivnost, dokler nas Bog ne odpokliče.

Tega sem se zavedal v celem tem spisu, posebej še tam, kjer sem se oddaljil od dosedanje tradicionalne linije (npr. trajnost pekla, božja sodba, svetovni požar). Kjer ni cerkvena učiteljska oblast še izrekla svoje jasne in končno veljavne ter obvezne besede, je pač zadevno poglavje v prosti razpravi teologov. Kjer sem se oddaljil od tradicionalnega nauka, nisem tega storil na lahko roko, temveč resno upošteva razloge za in proti. Zavedam se svoje omejenosti in sem vsak čas pripravljen umakniti se pred veljavnimi razlogi, posebej še pred cerkvenim učiteljstvom.

Želim, da bi ta eshatologija, ki v raznih poglavjih orje ledino, ne bila brez koristi. Morda bo pri mojih tovariših zbudila nekaj plodonosne diskusije, pri vseh bralcih pa zavest, da je naše sedanje življenje zelo resna zadeva, ker smo vsako minuto bliže smrti, ki bo v hipu spopolnila naše nepopolno eshatološko znanje. In Bog daj, da bi ga spopolnila v naše večno veselje.«

Delo je napisano v zelo razumljivem slogu in jeziku, zelo jasno (tudi v pisavi, ki je kar lepopisna, zrcalo zelo urejenega človeka), a nikakor ne zaradi tega plitvo. Vse je prežeto z lastnimi avtorjevimi doživetji in spoznanji, ki so dolgo zorela; polno je globoke življenjske modrosti. Za marsikoga bo zlasti zanimivo poglavje o smrti in pripravi na smrt, čemur je posvečenih kar dobrih 70 strani rokopisa; sicer pa k temu spada pravzaprav tudi še nadaljnjih 50 strani, ki govorijo o neumrljivosti duše. Lastno avtorjevo življenje odseva npr. v tem, kar piše pod naslovom »Nekako redovno življenje je vsem potrebno«:

»Redovniki se pač imenujejo, ker živijo po redu. Vsem pravim redovnikom je dnevni in hišni red, ki ga določajo pravila (latinsko *regula*), nekaj svetega, kar se ne sme kršiti. Živijo po stari skušeni modrosti, ki vele: držijo se reda in red bo tebe držal pokonci ... Pravo redovniško življenje poteka kakor dobra ura. Vse ob določenem času: je čas molitve in čas dela, je čas počitka in razvedrila, pa tudi čas molčanja. Da, tudi čas molčanja, in ta prevladuje v

dnevnem redu. Molč je velikega pomena v samostanskem življenju. Po molčanju se lahko sodi, koliko je ta ali ona redovna družina vredna. Brez molitve in brez molčanja ni duhovnega napredka.

To so dragocene reči. Če bi jih mogli ponesti prek samostanskega obzidja, kolikor možno, med svetne ljudi, koliko bi se ta izboljšal! Seveda ne more vsakdo v svetu vsega tega posnemati, ker imajo ljudje v različnih poklicih različne poklicne obveznosti. Vendar le priznajmo: dosti gorja je po svetu, a velik del tega gorja prihaja iz nereda, v katerem živi sedanji človek, žrtev napredka. Mnogi žive v polnem neredu, tjavdan, brez zmernosti v hrani, brez urnika v delu in počitku. Če ima kdo svoje poklicno delo ponoči, nič zamere. Toda sedanji človek trati noč tudi brez potrebe in sedi pred televizijo tja do polnoči ter se udeležuje raznih sestankov do pozne ure. Kaj čuda, če je toliko živčnih bolezni, ko si ljudje odrekajo glavno zdravilo: spanje v predpolnočnih urah. Mar je ta nered priprava na smrt? Seveda ni vsak vsega kriv; mnogi so žrtev sedanjih socialnih razmer. Kdor bi mogel ta neredni svet spraviti k pameti, bi storil človeškemu rodu večjo uslugo ko tisti Američan, ki je prvi stopil na luno« (rokopis 38–40) .

Nekoliko naprej beremo: »Ni pretirana modrost, ki pravi: Če bi znali ljudje pravilno molčati, bi bil rešen ves svet. – Če želiš, duhovno napredovati in se v zbranosti na smrt pripraviti, vadi se v pravilnem molčanju. Tam boš našel košček paradiža v tej zmedeni solzni dolini ... Blagor tistemu, ki ga niso starši v otroških letih pomehkužili, marveč učili potrpeti, biti zadovoljen z malim, nikar izbirčen v hrani, medtem ko milijoni umirajo od lakote. Smo pač v solzni dolini in ves znanstveni in tehnični napredek je ne more spremeniti v raj. Stoletje največjega napredka je stoletje najbolj nezadovoljnih ljudi, ki stavkajo in revolucionirajo« (str. 43 sl.).

»... Vsi, tudi veseljak, ki je ljubil šumno družbo in užival vse udobnosti, vsi se bližamo samoti in tihoti smrtne ure, ki jo bo moral vsakdo čisto sam prestat. Čisto sam se bo srečal z Bogom, sam osebno; nobena organizacija, noben sindikat, nobena stranka ga ne bo zastopala ne zagovarjala. Nekdaj družabno bitje bo ob smrti čisto samo v kratkem, pa odločilnem dvogovoru s Stvarnikom.

Sedanje življenje je torej resna zadeva in brezbržnost za zadnjo uro je menda najbolj nesrečna posledica ropotajočega napredka« (str. 65 sl.).

Ko avtor govori tudi o ateistih, dostavlja: »Nikar si ne želimo, da bi mi ateiste premagali, pač pa jim privoščimo, da bi oni zmagali nad zmoto, če ne prej, vsaj ob usodnem prehodu v večnost« (str. 77).

Če preidemo že kar v sredino 2. dela Ukmarjeve Eshatologije, najdemo v zvezi z razpravljanjem o vstajenju npr. tole mesto, ki spet razodeva avtorjevo evangeljsko dobroto, ki jo je – ne da bi pozabil na trdno črto, kakršno zahteva modrost in zato tudi prava ljubezen – še posebej razdajal premnogim spovedancem: »Priznati moramo, da je tudi krščanska morala v zadevi spolnosti zdravo napredovala. Danes gledamo na spolnost, na spolno udejstvovanje in tudi na zadevne pogoške bolj stvarno, bolj umevno in bolj spoštljivo ko pred nekaj desetletji. Ne učimo sicer, da je spolni užitek najvišja dobrina, pa tudi ne, da so spolni grehi največje moralno zlo. Sledeč božji postavi, ki nam jo oznanja evangeljski in apostolski nauk, postavljamo ljubezen do Boga in do sočloveka na prvo mesto. Najbolj je svet potreben prave ljubezni, umevanja, sočutja, spoštovanja in potrpljenja. Največje moralno zlo sedanjega sveta je pomanjkanje ljubezni, resnično velika nesreča je sovraštvo, egoizem ali sebičnost, preziranje sočloveka, mržnja in napetost med družinami in narodi. Dokler ne bo krščanska ljubezen premagala tega sovraga, ne bo svet brez vojn, in čim bolj bo egoizem napredoval v oboroževalni tehniki, tem več milijonov žrtev bodo zahtevale prihodnje vojne« (str. 529).

Z drugačne strani nam avtorja osvetljuje tole mesto v poglavju o antikristu pred koncem sveta: »Med nasprotnike božjega zveličavnega načrta spadajo tudi tisti, ki sedaj po koncilu oznanjajo revolucionarne ideje v Cerkvi in krščanstvu ter spravljajo v nekako krizo tudi nekatere temeljne resnice dosedanjega verovanja, češ da ni v dosedanjem krščanstvu nič ali skoro nič dobrega in pravnega ter da je treba vse porušiti in ostvariti novodobno Cerkev, ki ne bo slonela na kaki vidni in celo nezmotljivi avtoriteti, marveč bo vladana po ljudeh preroškega duha, ki imajo v sebi posebne karizme

ali božje darove. – Blagor mu, kdor v teh zmedah ohrani še sveto vero in trezno razsodnost. Vendar ne bo vedno tako. Vse gre proti koncu zgodovine človeškega rodu na tej naši zemlji. Edinole Bog ve, kdaj bo mera teh bojev polna, mera, ki je v božjem načrtu predvidena. Vsak nedolžen mučenec, vsak hudoben preganjalec, vsak lažni prerok, vsi ti prispevajo, da bo tista mera ob določenem času polna. Tedaj bo naša zgodovina blizu svojega konca ...« (str. 457 sl.).

Ko obravnava poslednjo sodbo, pripominja ob koncu: »Po vseh teh razmotrivanjih bo menda najbolj prav, če pošteno priznamo, da nam je potek poslednje sodbe skrivnost, kakor so nam skrivnost še nešteta druga božja dela. Vemo pa iz zgodovine človeškega rodu, da Bog tudi najtežje probleme reši s čudovito lahkoto, hitro in modro, krepko in obenem z nepopisno milino. Tako smemo in moramo pričakovati, da bo on prav tako z lahkoto sklenil zgodovino človeškega rodu na tej naši zemlji. Sklenil jo bo primerno svoji modrosti, svoji pravičnosti in svoji ljubezni« (str. 578).

V marsičem je v Ukmarjevi Eshatologiji mogoče odkriti več avtorjevih potez, ki nas spominjajo na značaj Angela G. Roncallija, poznejšega papeža Janeza XXIII., s katerim je bil dr. Ukmar v svoji dvajsetletni službi sodnika za zakonske zadeve pri nadškofijskem cerkvenem sodišču v Benetkah dober znanec. Poleg že navedenega naj bo omenjeno npr. tisto, kar piše Ukmar pod naslovom »Tako imenovani «slabi časi»: »Ljudje tožijo čez sedanje čase in pravijo, da je svet sedaj tako slab, da slabši ne more biti. Nič novega; enako so tožili pred stoletjem in tako bodo tožili čez sto let ... Človek je omejen v vsakem pogledu; omejen in slaboten. Ko se torej čuti na višini, se ne sme prevzeti, ker je njegovo znanje in njegovo delo v resnici nepopolno. In ko se čuti ponižanega, ne sme obupavati, ker se bo spet dvignil. – Tudi na sedanje množično opešanje v veri in morali ne smemo gledati brezupno. Zadnji koncil nam je vtil novega poguma. Gaudium et spes, veselje in upanje, s temi besedami se pričinja koncilski odlok o Cerkvi v sedanjem svetu. Da, z veseljem in zaupanjem moramo gledati na sedanji tako nemirni svet. Saj je v njem še marsikaj dobrega, marsikaj pozitivnega. Saj ne more moralni, socialni in politični red sloneti trajno na brez-

boštvu in nemoralnosti. Zato se v zadnjem času spet pojavlja žeja po Bogu, po veri, po moralnem redu, po spoštovanju avtoritete. Seveda ima ta žeja včasih precej revolucionarno lice, tudi v naši Cerkvi. A božji Duh, ki vodi svojo sveto Cerkev, bo znal tudi iz tega kipečega mošta narediti dobro vino. Zgodovinska krivulja se je pa le počela dvigati ...« (str. 368–370).

### III.

Na katero stvar pa avtor predvsem misli, ko omenja, da se je oddaljil od »dosedanje tradicionalne linije«? Sam izrecno našteje troje: glede pekla, sodbe in svetovnega požara. Oglejmo si nekoliko le prvo – glede pojmovanja pogubljenja.

Poglavje »O peklu« sega od str. 282 do 381. Je torej zelo obširno. Avtor najprej opozarja, da je cerkveno učiteljstvo o tem govorilo pravzaprav zelo malo; podobno velja za cerkvene očete, zlasti za zgodnje. Stvar je bila drugačna v poznejših časih. »V nekaterih starih nabožnih knjigah se berejo tako živi in natančni opisi pekla, kakor da bi se bil pisatelj pravkar vrnil iz pekla, kjer si je vse dobro ogledal in deloma še na lastni koži skusil. Bolj pravilno bo, če ponižno priznamo, da nam je pekel nedoumna skrivnost, in da skušamo v prilikah in podobah izraziti to, kar se v resnici ne da izraziti. Tudi se moramo nemalo truditi, če hočemo tolmačiti in zagovarjati božjo pravičnost in božjo modrost, ki se naj razodevata v peklu, posebej še v večnem peklu« (str. 292).

Dobro je rečeno, da je bistvo pekla »nadaljevanje tistega upornega stanja proti Bogu, v katerem se je duša preselila s tega sveta. Pogubljeni ... ni zmožen kesanja, še manj ljubezni. Zakaj ne? Zato, ker mu Bog ne da več milosti spreobrnjenja. Če padeš v velik greh, nikar ne misli, da moreš kar sam od sebe vstati. Ne moreš, če ti Bog ne da potrebne dejanske milosti« (str. 294). In glede »peklenskega ognja«, o katerem je govor v evangelijih, pravi avtor v naslonitvi na M. Schmausa, da je ta podoba »za izraz trpljenja v peklu umestna, ker pogubljeni čutijo izgubo Boga v taki meri in tako intenzivno ali močno, da je možno tisto trpljenje primerjati samo s trpljenjem, ki



bi ga čutil človek, ki bi pri polni zavesti umiral na goreči grmadi. Pogubljeni nosi ognjišče sam v sebi, ker je njegov jaz zaradi izgube Boga strgan, nesvoboden in neizmerno nesrečen.«<sup>4</sup>

Od 322–374 je poglavje »Ali bo pekel trajal večno?« Ukmar pravi: »Z odgovorom na gornje vprašanje sem odlašal do konca razprave o peklu. Je pač najtežje in teološko menda še premalo obdelano poglavje. Marsikateri veren katoličan mi je že potožil: Vse verjamem, kar me Cerkev uči verjeti, a da bo trpljenje v peklu večno, to sprejemem le s težavo« (str. 322).

Ukmar nato izraža mnenje, da Cerkev večnosti pekla ne uči ravno kot obvezno versko resnico. Preden začne bolj naravnost utemeljevati to svojo (zelo rahlo in skromno izraženo) misel, ki pa jo je (kakor večkrat izrecno poudarja) takoj pripravljen umakniti, če bi se pokazali nasprotujoči razlogi, se vprašuje: »Kdaj nastopi obveznost verovanja« (str. 328–331).

Zatem ugotavlja, da skoro nobena stara veroizpoved ne govori o peklu. »Najstarejše veroizpovedi se končajo z vero v vstajenje mesa ali pa z vero v večno življenje. Izjemo dela t. i. ,Atanazijeva veroizpoved', ki pravi proti koncu, da bodo na sodni dan vstali vsi mrtvi in dajali odgovor o svojem življenju; in oni, ki so delali dobro, pojdejo v večno življenje in oni, ki so delali hudo, pa v večni ogenj.« In Ukmar pristavlja, da ta veroizpoved »v vprašanju večnega pekla gotovo ni odločilna, ker je ‚večni ogenj‘ le tako ob koncu omenjen kot nekak sklep glavne in prav bistvene vsebine, nauka o Sveti Trojici ... Zato se niti tisti teologi, ki zagovarjajo večnost pekla, ne sklicujejo na ‚Atanazijevo vero‘« (str. 333).

To je točka, v kateri ne moremo iti za avtorjem. Tukaj dr. Ukmar svoje trditve ni dovolj preveril. Zoper njegovo trditev moramo poudariti dvoje: Najprej je pač nemogoče dokazati, da je beseda o večnosti pogubljenja v »Atanazijevi veroizpovedi« nekaj stranskega; saj je izrečena v zvezi s Kristusovo sodbo, s katero bo povrnjeno vsakomur po njegovih delih; in neposredno pred »ignem aeternum« je rečeno: »Haec est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit« (Denz.,-Sch. 76; Denz. 40). – Drugič tudi ni mogoče reči, da te veroizpovedi

teologi ne navajajo, ko gre za utemeljevanje večnosti pekla (Ukmarja je zapeljal pač M. Schmaus, ki v takšni zvezi »Atanazijeve veroizpovedi« res ne navaja).<sup>5</sup>

Ni mogoče pritrđiti avtorju, ko trdi: »Lahko rečemo, da nimamo v zadevi večnega pekla nobene odločilne in obvezne izjave cerkvene učiteljske oblasti« (str. 343). Prav tako se avtor (seveda v docela dobri veri) moti, ko trdi, da po času florentinskega koncila »odlokov cerkvene učiteljske oblasti glede pekla nimamo«. Res je, da ni kakih slovesnih odlokov v tej zadevi; so pa takšni, ki so jasen izraz rednega in vesoljnega učiteljstva Cerkev in ki tudi po načelih dr. Ukmarja obvezujejo katoličana kot verska resnica. (Čisto nekaj drugega pa je seveda tisto opisovanje neznanskih strahot, kakor ga npr. najdemo pri Danteju, a ne le pri njem – to pa gre res daleč prek tistega, kar nam Sveto pismo pripoveduje z resnobo, a obenem zadržanostjo, kakršna se spodobi pred skrivnostjo Boga, kajti pekel je po izrazu H. U. v. Balthasarja »Bog kot izgubljeni«.)

Tudi še po florentinskem cerkvenem zboru imamo vsaj dva važna teksta cerkvenega učiteljstva, ki govorita o pogubljenju, in sicer večnem pogubljenju. To sta dogmatična konstitucija o Cerkv, ki v njenem 7. poglavju drugi vatikanski koncil govori o eshatološki poklicanosti Cerkev. V čl. 48,3 je bilo na izrecno zahtevo precejšnjega števila koncilskih očetov sprejeto tole besedilo, ki popolnoma jasno izreka stalni verski nauk Cerkev o večnosti pogubljenja: »Ker ne vemo ne dneva ne ure, moramo biti, kakor nas Gospod opominja, stalno čuječi, da bi bili po dovršitvi le enkratnega teka našega zemeljskega življenja (prim. Heb 9,27) vredni stopiti z njim na ženitnino in biti prišteti med blagoslovljene (prim. Mt 25,31–46) in da nam ne bo, kakor malopridnim in lenim služabnikom (prim. Mt 24,26), ukazano iti v večni ogenj (prim. Mt 25,41), v zunanjo temo, kjer bo jok in škripanje z zobmi (Mt 22,13; 25,30).« Iz aktov cerkvenega zbora se vidi, da je to važen tekst.<sup>6</sup>

Poleg koncilskega teksta je pa treba upoštevati v tem pogledu tudi »Credo« Pavla VI., kjer je v zvezi z govorjenjem o Kristusovem prihodu v slavi rečeno, da bo (Kristus) »sodil žive in mrtve, vsakogar po njegovem zasluženju – tisti, ki so se odzvali božji

ljubezni in božjemu usmiljenju, bodo šli v večno življenje; tisti pa, ki so božjo ljubezen in božje usmiljenje do konca odklanjali, bodo izročeni ognju, ki nikdar ne ugasne.«<sup>7</sup>

Avtor je pač spričo svoje starosti te stvari prezrl. A če bi bil na to opozorjen, sem prepričan, da bi bil upošteval tudi te tekste in v svoji razpravi umaknil tisto, kar se ne sklada s pravkar navedenimi dokumenti cerkvenega učiteljstva. Že pri svoji Mariologiji je kar najvestneje upošteval vse predloge (seveda pa so morali biti dobro premišljeni in utemeljeni). V svoji eshatologiji sami ali pa v zvezi z njo pa dr. Ukmar še posebej ponovno poudarja, da je takoj pripravljen odstopiti od svojega mnenja, če se pokažejo prepričljivi razlogi, ki nasprotujejo njegovemu mnenju, zlasti pa naglaša svojo popolno poslušnost zakonitemu cerkvenemu učiteljstvu.

S skoraj vsem ostalim, kar avtor nato govori zoper način utemeljevanja večnega pogubljenja, način, kakršnega dostikrat najdemo pri teologih, še večkrat pa v nabožnem slovstvu in v oznanjevanju, in zoper marsikatero opisovanje pekla, moramo pač soglašati. Če npr. nekateri večnost pogubljenja dokazujejo s tem, da se sklicujejo na »božjo vsemogočnost, ki naj vzdržuje pogubljenca pri življenju in pri zavesti samo zato, da bo večno trpel«, je čisto prav, če dr. Ukmar ugovarja: »Take maščevalnosti pa res ne smemo in niti ne moremo pripisati neskončno svetemu in neizmerno usmiljenemu Bogu« (str. 349). Isto velja o dokazovanju nekaterih, ki pravijo: »Če bi bil pekel samo časen, bi imeli ljudje prosto karto za greh. Zato mora bivati večni pekel.« Dr. Ukmar po pravici odgovarja: »Bivanje večnega pekla se mora strogo dokazati z božjim razodetjem in z umskimi razlogi, ne pa z njegovo namišljeno učinkovitostjo ... Strah pred kaznijo ne straši grešnika v dejanskem grehu nikoli ali skoraj nikoli. Pač pa je strah pred peklom lahko koristen za spreobrnjenje po grehu, ker nam včasih pomaga h kesanju. Vendar tisti strah ni zadosten za odpuščanje smrtnih grehov brez odveze v zakramentalni spovedi« (str. 354).

Za konec »individualne eshatologije« piše avtor: »Kakor že rečeno, skušajmo preiti iz starozavezne strogosti v krščansko milino. Milina ni slabost, ampak moč in resnica. Bog razodeva in bo razo-

deval svojo vsemogočnost najbolj s svojim prizanašanjem in usmiljenjem. V luči te resnice bomo doumeli, da je najboljšo definicijo ali opredelitev božjega bitja podal evangelist Janez, ki je v svojem prvem listu napisal: ‚Bog je ljubezen‘ (1 Jn 4,16). Ostanimo torej v ljubezni, da ostanemo v Bogu in da Bog ostane v nas« (str. 381).

Ta zadnji odstavek bi mogel kdo tudi napačno razlagati v tem smislu, da bi si predstavljal Boga evangelija le kot Boga miline. Naš avtor ne dela te napake. Pač pa čisto po pravici v bistvu poudarja tisto, kar pravi K. Rahner (ki ga dr. Ukmar tudi pozna in večkrat upošteva): V eshatologiji in v oznanjevanju mora biti razločno vidno to, da govorjenje o nebesih in govorjenje o peklju ne ležita na isti ravni. Cerkev oznanja eshatološko dejstvo kot takšno, ki je v Jezusu in svetnikih že nastopilo, namreč dejstvo, da se odrešitvena zgodovina (kot celota) končuje zmagovito kot triumf božje milosti. To pa, da se svobodna volja vsakega posameznega človeka v svojem delovanju lahko dovrši v večnem pogubljenju, oznanja Cerkev le kot resno in zelo realno možnost. Teologija pekla in v Cerki nujno potrebna preroška grožnja s peklom postavljata zahtevo, če naj bosta ta teologija in ta grožnja res krščanski, da je izključeno iz njiju (kot pripovedovanje o naših sedaj danih, sedaj neodpravljljivih možnostih) dvoje: 1. ezoterična (samo nekaterim pridržana) vednost o apokatastazi; 2. že vnaprejšnja vednost za nastop pogubljenja pri kakem človeku ali skupnosti ljudi (kakor da bi nam božja sodba ne bila skrita). Z drugimi besedami: Ne smem trditi, da bodo nazadnje kar vsi ljudje zveličani, pa tudi ne, da bodo ali da so tile in tile prav gotovo pogubljeni.<sup>8</sup> Sleherni eshatologija se torej mora postavljati pod kritiko evangelija. Vsekakor mora biti povsod vidno, da gre res za veselo oznanilo, čeprav je večkrat ozadje tega oznanila tudi temno, kakor vidimo pri Jezusovem oznanjevanju.

Čisto na zadnji strani rokopisa svoje Eshatologije pravi dr. J. Ukmar: »Naše sedanje življenje je zelo resna zadeva, ker je in mora biti priprava na smrt, na onstransko večno življenje. Pri vsej tej življenjski resnobi pa nas bodri apostol: ‚Veselite se vedno v Gospodu ... Gospod je blizu‘ (Flp 4, 4. 5). Da, blizu je Gospod, blizu so naše poslednje reči, blizu naša eshata, blizu odhod v onstransko, za

sedaj nepoznano življenje. V krščanstvu nam je pa zasijalo upanje blaženega vstajenja, da kakor nas z ene strani žalosti zavest, da bomo umrli, tako nas z druge strani tolaži božja obljuba bodoče neumrljivosti ... Bodimo torej stanovitni, neomahljivi v veri, bogati v delu Gospodovem, v sreči in nezgodi, v veselju in žalosti, ker vemo, da naš trud ni prazen v Gospodu (1 Kor 15, 58).«

Ukmarjeva Eshatologija zelo zasluži natis. Podala je veliko novega, zdravega in koristnega za pristni »aggionnamento« v teologiji in oznanjevanju »poslednjih reči«. Škoda bi bilo, če bi to delo ostalo v rokopisu. – Naravnost občudovanja je vredno, da je mogel ta mož v svoji visoki starosti napisati tako dobro, sveže in koristno delo. Nekakšen »origenizem«, če se smemo tako izraziti, bo iz dela prav lahko odstraniti in bo ta odstranitev čisto na črti globljih avtorjevih namenov. Morda smemo reči, da bo to delo drugega častnega doktorja teološke fakultete v Ljubljani veljalo ne le za zadnje, ampak tudi za najboljše njegovo delo.

---

*Anton Strle, »Moja eshata so že prav blizu . . .« (K še neobjavljenemu delu rajnega msgr. dr. J. Ukmarja, častnega doktorja ljubljanske teološke fakultete, v spomin njegove smrti), v: BV 26(1971)280-287. – Kot dopolnilo te Strletove ocene je koristno prebrati njegovo razpravo: »Živo upanje po vstajenju Jezusa Kristusa od mrtvih« (1 Pt 1,3), v: isti, Živo upanje. Velikonočna skrivnost, Izbrani spisi 3, Družina, Ljubljana 1990, 331-378. Celovit prikaz: A. Strle, Eshatologija. Smrt in večno življenje (Skripta), Ljubljana 1978, 195+5+3 strani. To delo je Strle napisal ob Ratzingerjevi Eshatologiji, ki je pozneje izšla v slovenskem prevodu: Joseph Ratzinger, Eshatologija. Smrt in večno življenje, Marijina kongregacija, Ljubljana 2018, 276 strani.*

## Eshatologija – Dovršitev sveta in človeka

V zadnjih dveh stoletjih smo dosegli velikanski napredek. V poznanju sredstev znanosti in tehnike in v moči razpolaganja s temi sredstvi naš čas daleč presega vsako prejšnjo dobo. A nečesa nam manjka, nečesa nepogrešljivega: poznanja cilja in namena, poslednjega cilja, za katerega naj človek smiselno vloga ta sredstva; in – če bi bil ta poslednji cilj znan – moči za pravilno razpolaganje s sredstvi. Spet nam prihaja jasneje v zavest človekova končnost, njegova

poslednja onemoglost in krhkost, ko gre za to, da bi resnično – in torej z gotovostjo – spoznal poslednji smisel vsega svojega teženja in prizadevanja; in da bi to tudi uresničil. Sloviti filozof Martin Heidegger (1889–1976) je deset let pred smrtjo izjavil, da nas v današnjem položaju »more rešiti samo Bog, če to hoče«. Človek more tukaj spraviti skupaj samo »pripravljeno pripravljenost« za rešitev s strani Boga, ne more pa sedanje brezizhodnosti, v katero je zagazilo človeštvo, spremeniti niti filozofija, niti pesništvo, niti kakršnokoli drugo teoretično ali praktično človekovo početje samo zase (ne taji pa Heidegger, da more to »človekovo početje« biti zelo pomembno kot prispevek k »pripravljeni pripravljenosti« za božjo rešitev).<sup>9</sup>

Vsekakor je danes ravno vprašanje o prihodnosti človeštva in vesoljstva postalo še posebno odločilnega pomena za naše sedanje življenje. Če ni resničnega (ne izsanjanega, izmišljenega, varljivega) upanja na prihodnost, absolutno prihodnost, tedaj navsezadnje tudi sedanjost postane neznosna, ker izgubi svoj smisel. Nekakšne kroge, večje ali manjše, je sicer mogoče vzpostaviti v omejenih povezavah naše dejavnosti tudi brez misli na absolutno prihodnost in brez zveze z njo. A to ne more prav nič predrugčiti celote. Vprašanje o minljivosti in posebno problem zla obvladuje bivanje sveta in človeka od začetka do konca. Noben še tako brez meja mišljeni človeški napredek nikdar ni sposoben, da bi tudi le na najmanjšem mestu pretrgal to mrežo minljivosti, razpadanja in smrti, to mrežo, ki zaobsega celotno vesoljstvo, to mrežo, ki sta jo vrgla na vesoljstvo prostor in čas.

»Le neskončni, nad prostor in čas ter nad njune zakone razpadanja in smrti vzvišeni, Božji Stvarnik bi mogel to storiti. Toda kako bi mogel to on, ki – kot absolutni duh – nima sploh nič opraviti s prostorom in časom? – Da to more in ne le more, marveč da je to tudi storil, za to nam daje jamstvo Kristusov dogodek. Bog v človeškem telesu, Bog, ki si ni le po zunanje privzel človeško podobo, marveč je poslal človek tako korenito in bistveno, da ga je treba imenovati najpristnejšega in najpopolnejšega od vseh ljudi celotne dobe sveta.

In zato je njegova najprvotnejša, najpomembnejša in najpotrebnejša naloga ne to, da z vsemogočnostjo, ki mu pristoji kot <Božji

Besedi», človeku odvzame križ bivanja na svetu, marveč nasprotno, da ta križ bivanja v njegovi poslednji grozovitosti vzame nase in ne kloni pred njim. Le tako je Odrešenik vreden, da se mu v veri in zaupanju izročamo. S takšno in samo s takšno vero je mogoče pretrgati obroč nihilizma. Kajti takšna vera vzpostavlja sredi navideznih brezuspešnosti in praznote bivanja tako posameznega človeka kakor tudi svetovne zgodovine upanje na takšno življenje pri Bogu, ki zmaguje nad smrtjo, upanje na življenje, ki nam ga je pridobil Kristus.«<sup>10</sup>

O takšnem »upanju, ki ne osramoti« (Rim 5, 5), upanju, ki ne temelji na »izmišljenih pravljičah« (1 Pt 1,16), upanju na absolutno prihodnost človeštva in celotnega vesoljstva razpravlja pričujoča knjiga. Dr. Ciril Sorč je vprašanju o upanju posvetil že svojo doktorsko disertacijo.<sup>11</sup> Zdaj pa je pod vidikom teologije upanja napisal knjigo, ki jo bodo slušatelji Teološke fakultete (pa tudi Teološko-pastoralne šole) mogli s pridom uporabljati kot učbenik pri študiju eshatologije. Knjiga je napisana na dostojni in resni strokovno-teološki ravni, s primernim in kritično prehtanim upoštevanjem izsledkov tudi najnovejšega in najboljšega tovrstnega slovstva velikih evropskih jezikov, obenem pa prijetno in razumljivo za vsakega količjak izobraženega človeka, čeprav ni nikoli študiral teologije. Zlasti bo koristna za tiste, ki morajo kot kateheti in katehistinje dajati odgovor vsakomur, ki hoče vedeti »razlog za naše upanje (1 Pt 3,15).

Knjiga nosi naslov *Eshatologija – Prihodnost sveta in človeka* in ne Nauk o poslednjih rečeh, kakor so eshatologijo še pred nedavnim navadno poimenovali. Tako avtor že z naslovom opozori, da vprašanja o poslednjem človekovem cilju obravnava s takšne strani in pod takšnimi vidiki, da se jasno pokaže, da tu ne gre za nekakšne reči, za neosebne predmete; gre namreč za dogajanja, ki zadevajo osebe: ljudi – pa tudi sveta, »ki je tesno zvezan s človekom in se po njem približuje svojemu namenu« (C 48), – poklicanih, da se v času zemeljskega romanja v hoji za križanim in poveličanim Božjim Sinom pripravijo na večno, nedopovedljivo osrečujočo deležnost brezdanjega bogastva triosebne Skrivnosti, ki je Bog sam, absolutna prihodnost človeštva in vesoljstva.

Takšna eshatologija ne nagiblje človeka k napačni, nekrščanski svetobežnosti in k brezbriznosti za sedanje zemeljsko življenje, k nezainteresiranosti za graditev bolj zares človeške in pravičnejše ter srečnejše družbe. Nasprotno! Ko nam v naslonitvi na nevsiljivo resnico Božje besede, ki »obstane na veke« (Iz 40,8; prim. 1 Pt 1,23–25), odpira pogled na svetlo, veličastno prihodnost, obljubljeno od Boga stvarnika in odrešenika, nas ne vabi k begu v brezčasnost in nedejavnost, marveč nas že s tem samim živo spodbuja, naj bomo čim bolj vneti sodelavci z Bogom samim pri dopolnitvi časov in dovržitvi sveta.

Sorčeva *Eshatologija* je v svoji celoti nekakšen komentar k naslednjemu bogatemu besedilu drugega velikanskega cerkvenega zbora: »Tistim, ki verujejo božji ljubezni, prinaša Kristus gotovost, da je vsem ljudem odprta pot ljubezni in da naporji za vzpostavitev vesoljnega bratstva niso prazni. Obenem opominja, da je treba hoditi po poti ljubezni ne samo v velikih stvareh, ampak tudi in predvsem v navadnih okoliščinah življenja ... S svojim vstajenjem je bil Kristus postavljen za Gospoda, ki mu je dana vsa oblast v nebesih in na zemlji, in z močjo svojega Duha že deluje v srcih ljudi; in ne prebujajo v njih le hrepenenja po prihodnjem veku, ampak že s tem samim tudi oživlja, očiščuje in krepi (iste velikodušne težnje, s katerimi si družina ljudi prizadeva, da bi napravila svoje življenje bolj človeško in bi si v ta namen podvrgla vso zemljo ... Opomnjeni smo seveda, da človeku nič ne pomaga, če si ves svet pridobi, sam sebe pa pogubi. Vendar pa pričakovanje nove zemlje ne sme oslabiti, marveč spodbuditi vnemo za delo na tej zemlji, kjer raste tisto telo nove človeške družine, ki že more dati nekaj obrisa novega sveta. Zato je zemeljski napredek treba sicer skrbno razlikovati od rasti Kristusovega kraljestva, vendar pa je ta napredek, kolikor more prispevati k boljši ureditvi človeške družbe, velikega pomena za božje kraljestvo. – Vrednote človeškega dostojanstva, bratskega občestva in svobode, vse te odlične sadove narave in našega truda, bomo namreč potem, ko smo jih v Gospodovem duhu in po Gospodovi zapovedi razvijali na zemlji, znova našli, toda očiščene vsakega madeža, presvetljene in preobražene. Zgodilo se



bo to tedaj, ko bo Kristus izročil Očetu večno in vesoljno kraljestvo ... V skrivnosti je to kraljestvo že navzoče na tej zemlji; doseglo pa bo svojo dovršitev ob Gospodovem prihodu« (CS 38 in 39).

Pred dobrim desetletjem sta v slovenščini skoraj v istem času izšli knjigi, ki govorita o istih temeljnih vprašanjih iz eshatologije kakor Sorčeva knjiga, vendar pod močno drugačnimi vidiki, in obe sta že zdavnaj pošli. Eno je napisal Jakob Ukmar (1878–1971), eden najznamenitejših in najuglednejših slovenskih mož našega stoletja, čeprav jo je zasnoval tedaj, ko mu je bilo že več kot devetdeset let, je vendar mogel zapisati: »S tem spisom nudim nauk o poslednjih rečeh ali eshatologijo, ki skuša biti na ravni sedanje teološke znanosti ... V nekaterih poglavjih orjem ledino. Tu pa tam sem se oddaljil od tradicionalne linije, ker se mi zdi stvar še v svobodni teološki diskusiji.« In kritik Ukmarjeve knjige je tudi ob najstrožjem merilu moral pristaviti: »Njegova eshatologija sicer ni mogla upoštevati vsega napredka v teologiji, vendar pa je podala zelo veliko novega, zelo zdravega in koristnega za pristni ‚aggiornamento‘ v teologiji in oznanjevanju ‚poslednjih reči‘. Naravnost občudovanja je vredno, da je mogel ta mož v tako visoki starosti napisati tako dobro, sveže in koristno delo.«<sup>12</sup> – Drugo, čisto svojevrstno, v bleščečem in sočnem pesniškem jeziku napisano delo s področja eshatologije je izpod peresa zelo poznanega in mnogostransko plodovitega slovenskega pisatelja Alojza Rebule; kajti v svojem jedru je knjiga *Smer nova zemlja*<sup>13</sup> eshatologija, in sicer ob vsej izrazito leposlovni obliki tudi miselno-teološko prepričljiva.

Obema primorskima Slovencema z onstran meje se je zdaj v obravnavanju vprašanja o naši poslednji, a prav zato v globini že zdaj vedno prisotni prihodnosti pridružil še primorski Slovenec s tostran meje. Njegova eshatologija je zamišljena kot znanstveno-teološko delo in je glede na tematiko in duha obravnavanja izrazito koncilsko in pokoncilsko, a to v najboljšem pomenu, v pomenu prenove v duhu pristnega evangelija, ki je končno Kristus sam. Naj bi – podobno kakor omenjeni – tudi Sorčeva *Eshatologija* bila tako ugodno sprejeta, da bo kmalu pošla. Saj je njena vsebina nadvse pomembna za naš čas. Prav s tem, da obrača naše poglede

nasproti veličastni prihodnosti, ki nam jo – ob našem svobodnem sodelovanju – pripravlja v svoji nedoumljivi ljubezni Troedini Bog, nam daje kar najkrepkejšo spodbudo za spolnjevanje naših krščanskih in človeških nalog v sedanjosti. Saj če je J. Ukmar mogel ob koncu povzeti svojo eshatologijo z besedami sv. Pavla: »Moji ljubi bratje, bodite stanovitni, neomahljivi, vedno uspešni v Gospodovem delu, ker veste, da vaš trud ni prazen v Gospodu« (1 Kor 15,58), je Sorčevo *Eshatologijo* mogoče v kratkem izraziti z naslednjim besedilom drugega vatikanskega koncila: »Kristjani naj niti od daleč ne mislijo, kakor da stvaritve človeške bistrosti in moči nasprotujejo božji mogočnosti in kakor da bi z umom obdarjena stvar bila nekakšen tekmeč v odnosu do Stvarnika. Nasprotno, prepričani so, da so zmage človeškega rodu znamenje božje veličine in sad neizrekljivega božjega načrta. A čim bolj raste moč ljudi, tem bolj se razširja področje njihove odgovornosti, tako posameznikov kakor tudi skupnosti. Iz tega vidimo, da krščansko oznanilo nikakor ne odvrača ljudi od graditve sveta, nikakor jih ne žene v zanemarjanje blaginje bližnjega, marveč jih na dolžnosti v tej smeri še tesneje priklepa« (CS 34). Koncil s tem ne zahaja v nasprotje nauka apostola narodov, marveč le pove, da je njegovo besedo o Gospodovem delu treba razumeti v luči njegove trditve v istem pismu: »Vse je vaše .... Svet, življenje in smrt, sedanjost in prihodnost. Vse je vaše, vi pa Kristusovi, Kristus pa božji« (1 Kor 3, 22.23).

K tistemu, kar sem zapisal v spremni besedi k prvi Sorčevi knjigi z eshatološko tematiko, ki je izšla leta 1987, dostavljam zdaj naslednje:

Za njeno visoko kvaliteto zgovorno pričuje že to, da je tako hitro, prej kakor v desetih letih, postala potrebna nova izdaja. V le-tej je prof. Ciril Sorč upošteval razvoj eshatologije v zadnjem desetletju tako po svetu kakor pri nas in v skladu s tem navedel tudi novo slovstvo.

Prejšnja izdaja je zdaj snovno (čeprav ne v vsebinskem nasprotju s prvo) tako predelana, izpopolnjena in razširjena, da je upravičeno dobila nov naslov: *Eshatologija – Dovršitev sveta in človeka*.

Avtor je razširil poglavja: o eshatološkem upanju; o prihodnosti sveta kot ekološkem vprašanju; o smrti in novih vprašanjih, ki so z njo povezana (npr. spremljanje umirajočih); o vmesnem stanju (v času med smrtjo posameznika in vesoljnim vstajenjem ob Kristusovem prihodu v slavi); o vprašanju večnega pogubljenja, pri čemer je med drugim navedel izredno zanimivo stališče p. Teilharda de Chardina: »Moj Bog, med vsemi skrivnostmi, v katere moramo verovati, brez dvoma ni nobene, ki bi bolj prizadela naše človeške poglede ... Moj Bog, rekel si mi, da moram verovati v pekel. Vendar pa si mi tudi prepovedal, da bi z absolutno gotovostjo mislil o nekom, češ pogubljen je. Torej ne bom skušal tukaj ogledovati pogubljenih, – tudi ne kakorkoli zvedeti, ali taki obstajajo. Pač pa bom na tvojo besedo sprejel pekel kot sestavno prvino veseljstva; molil bom in meditiral, dokler se mi ta strahotna stvar ne pokaže kot okrepcujoče, še več, osrečujoče dopolnilo k tistim uvidom v tvojo vsepričujočnost, ki si mi jih ti sam odprl.«<sup>14</sup>

Povsem novo je poglavje o reinkarnaciji (preseljevanju duš) kot eni od predstav o nadaljevanju življenja po smrti. Temeljiteje je obdelana zato, ker je danes v našem prostoru zelo privlačna, čeprav neskladna s krščanstvom. V posebni točki je prikazano vprašanje o cilju (namenu) stvarstva; a tudi vprašanje milenarizma (hiliazma), ki na pragu novega tisočletja dobiva nove spodbude; in pa vprašanje apokatastaze (po Ukmarjevem izrazu svetovne poravnave). Z veliko prepričljivostjo je življenje v Troedinem Bogu prikazano kot poslednja in najvišja uresničitev človeka.

Ob pazljivem branju knjige *Eshatologija – Dovršitev sveta in človeka* živo začutimo, da ni prihodnosti za človeštvo brez prihodnosti za celotno stvarstvo in ne prihodnosti za posameznika brez prihodnosti za človeštvo. Zato nas krščanska eshatologija obvezuje k odgovornosti pri uporabljanju naravnih in nadnaravnih darov na poti do veličastnega »cilja onkraj meja zemeljske bednosti« (CS 18).

Knjiga je napisana z znanstveno resnobo in natančnostjo, hkrati pa v nezapleteni in prijetni govorici, razumljivi vsakemu količkej izobraženemu človeku. Tako bo – še bolj kot prejšnja – kar najbolj uporabna ne le za strokovno-študijske (in oznanjevalno-katehet-

ske) namene, marveč tudi kot izvrsten pripomoček za okrepitev krščanskega življenja sredi sveta na pragu novega tisočletja, v času, ki ga je tako živo zaznamoval klic papeža Janeza Pavla II. vsem Slovencem: »Prestopite tudi vi, skupaj z menoj, skupaj z vso Cerkvijo, prag upanja!« - Ljubljana, na praznik vseh svetih 1996.

---

*Anton Strle, Spremna beseda k Ciril Sorč, Eshatologija – Dovršitev sveta in človeka, Priročniki Teološke fakultete 10, Ljubljana 1997, str. 7–12.*

### Opombe

<sup>1</sup> Glej Promocija dr. J. Ukmarja za častnega doktorja Teološke fakultete v Ljubljani, v: BV 30(1970)48–51.

<sup>2</sup> Dr. J. Ukmar, Nauk o božji materi ali mariologija, izd. Goriška Mohorjeva družba 1969, 267 str.

<sup>3</sup> L. 1959 je izšla 2. nespremenjena izdaja.

<sup>4</sup> M. Schmaus, Katholische Dogmatik IV, München 1959, 407; Ukmar to navaja na str. 303.

<sup>5</sup> Navedem naj samo nekatere, čeprav bi jih mogel polno drugih: A. Tanquerey-J. Bord, Synopsis theol. dogm. III<sup>24</sup>, Paris 1938, n. 1139, pravi, da je večnost pekla »de fide a) ex Symbolo Athanasiano« (na drugem mestu navaja 4. lateranski koncil: Denz. 429); A. Piolanti, De novissimis, Marietti 1960, p. 67: »Aeternitas inferni... definita est in Symbolo ‚Quicumque‘ ...«; C. Pozzo, Teologia dell'aldilà, Edizioni Paoline, Rim 1970, p. 255 sl. in 259, pravi, da je večnost pekla definirana na 4. later. koncilu, pa tudi v simbolu ‚Quicumque‘; itd.

<sup>6</sup> Podrobnosti o tem glej C. Pozzo, v op. 5 nav. d., 258.

<sup>7</sup> Slov. prev. gl. v: BV 28(1968)295. Tudi v: Vera Cerkev, MD, Celje 1977 in 1997, 477–484, tu 479.

<sup>8</sup> K. Rahner, Eschatologie, v: Sacramentum Mundi I, Freiburg 1967, 1188 sl.

<sup>9</sup> Prim. Der Spiegel. 31. 5.1976; nav. dr. T. Vereš, v: Glas Koncila, 12–13. 6. 1976, 2; prim. J. Ratzinger, Eschatologie, Regensburg 21978, 165.

<sup>10</sup> K. Pflieger, Christusfreude. Auf den Wegen Theilhards de Chardin, Frankfurt a. M.<sup>2</sup> 1974, 60.

<sup>11</sup> Prim. C. Sorč, Soočenje z Moltmannovo teologijo upanja. Inavguralna disertacija, Vipava 1980. Podobno tematiko obravnava C. Sorč v razpravi Ustvarjeni za veselje, v: BV 42(1982)200–214.

<sup>12</sup> Prim. J. Ukmar, Nauk o poslednjih rečeh ali eshatologija, Škedenj pri Trstu 1972, 5–9.

<sup>13</sup> Prim. A. Rebula, Smer nova zemlja. Šest meditacij, Celje 1972.

<sup>14</sup> P. Teilhard de Chardin, Božje okolje, MD, Celje 1975, 114